

Umr yo'ldosh tanlash nazariyalarining tahlili: psixologik, ijtimoiy va madaniy perspektivalar

**Mirsidikova Aziza
Mirvoxidovna**

*Toshkent amaliy fanlar universiteti
"Pedagogika" fakulteti, "Psixologiya"
kafedrasi katta o'qituvchisi*

Alimboyeva Shodiya

*Toshkent Amaliy Fanlar
Universiteti Pedagogika va Psixologiya
yo'nalishi 08-guruh talabasi*

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola insonning umr yo'ldoshini tanlash jarayonini izohlovchi asosiy nazariyalarni tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqotda homogamiya, evolyutsion psixologiya, sotsial-almashinuv, tizimli va qo'shimcha sifatlar nazariyalari o'rganilib, ularning psixologik, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy kontekstdagi o'zaro munosabatlari tahlil qilinadi. Maqolada O'zbekiston jamiyatida turmush qurish qarorlariga ta'sir etuvchi o'ziga xos omillar – milliy qadriyatlar, oilaviy an'analar, iqtisodiy o'zgarishlar va zamonaviy globallashuv tendensiyalari alohida e'tiborga olinadi. Tadqiqotning amaliy ahamiyati shundaki, u turmush qurish masalasidagi ilmiy bilimlar bilan amaliy hayot o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatib, yoshlarning oilaviy munosabatlarga psixologik tayyorgarligini oshirish, oilaviy maslahat xizmatlarini takomillashtirish va oilaviy siyosatni shakllantirishda nazariy asoslar taqdim etadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, umr yo'ldosh tanlash bir qator omillarning kompleks ta'siri natijasida shakllanadi va har bir jamiyatda ushbu jarayonning o'ziga xos xususiyatlari mavjud.

Kalit so'zlar: umr yo'ldosh tanlash, nikoh tanlovi, homogamiya nazariyasi, evolyutsion psixologiya, sotsial-almashinuv nazariyasi, tizimli yondashuv, oilaviy munosabatlar, psixologiya, ijtimoiy omillar, madaniy qadriyatlar.

Kirish

Inson hayotida turmush qurish qarori eng muhim va mas'uliyatli qarorlardan biri hisoblanadi. **Umr yo'ldosh tanlash** jarayoni nafaqat shaxsiy, balki ijtimoiy, psixologik, madaniy va iqtisodiy omillarning murakkab o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi. Tarix davomida turli jamiyatlarda turmush qurish qarorlari turlicha bo'lib kelgan – ba'zida bu qaror oila a'zolari yoki ijtimoiy muhit tomonidan belgilanib, ba'zida esa shaxsiy his-tuyg'ular va tanlov erkinligi asosida qabul qilingan. Zamonaviy dunyoda esa, garchi shaxsiy tanlov erkinligi kengaygan bo'lsa-da, turmush qurish qarorlari hali ham ko'plab omillar ta'sirida qabul qilinmoqda.

Ilmiy adabiyotlarda turmush o'rtog'ini tanlashning turli nazariyalari mavjudligini ko'rishimiz mumkin. Ushbu nazariyalar insonning qanday qilib o'ziga mos turmush o'rtog'ini tanlashini tushuntirishga, shuningdek, nikoh tanlovi bo'yicha xususiyatlarni tahlil qilishga qaratilgan. Masalan, **homogamiya nazariyasi** insonlar o'zlariga o'xshash xususiyatlarga ega bo'lgan sherikni tanlash tendensiyasini tushuntiradi. Bu esa, tadqiqot mavzusining murakkabligi va ko'p qirraliligi haqida gapirib beradi.

O'zbekiston jamiyatida turmush qurish qarorlari an'anaviy madaniy qadriyatlar, oilaviy an'analar, zamonaviy globallashuv tendensiyalari va iqtisodiy omillarning o'zaro ta'siri natijasida shakllanmoqda. Ushbu maqola O'zbekiston kontekstida umr yo'ldosh tanlash nazariyalarini chuqur o'rganishga qaratilgan bo'lib, turli ilmiy yondashuvlarni tahlil qiladi, ularning kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydi, shuningdek, mahalliy jamiyatning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda turmush qurish qarorlarini tushunishga qaratilgan.

Tadqiqotning **asosiy maqsadi** – umr yo'ldosh tanlash nazariyalarini murakkablik darajasida tahlil qilish va ularning O'zbekiston jamiyatida qo'llanilish imkoniyatlarini aniqlashdir. **Tadqiqotning ahamiyati** shundaki, u turmush qurish qarorlari haqidagi ilmiy bilimlarni amaliy hayot bilan bog'lab, yoshlarning oilaviy munosabatlarga psixologik tayyorgarligini oshirishga, oilaviy maslahat xizmatlarini takomillashtirishga va oilaviy siyosatni shakllantirishda nazariy asoslar taqdim etishga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu ilmiy maqolada umr yo'ldosh tanlash nazariyalarini o'rganish uchun **nazariy tahlil metodologiyasi** qo'llanildi. Tadqiqot jarayonida turmush o'rtog'ini tanlash bilan bog'liq mavjud nazariyalar tizimli ravishda tahlil qilindi, ularning tarixiy rivojlanishi, asosiy tamoyillari va bir-biridan farqlari aniqlab berildi. Shuningdek, har bir nazariyaning kuchli va zaif tomonlari, ularning izohlovchi qobiliyatlari va qo'llanilish cheklovlari aniqlangan.

Tadqiqotda **qiyosiy tahlil usuli** keng qo'llanilib, turli nazariyalarning bir xil hodisani – turmush o'rtog'ini tanlash jarayonini – qanday izohlashlari solishtirildi. Bu yondashuv har bir nazariyaning o'ziga xos qirralarini aniqlash imkonini berdi. Bundan tashqari, **tarixiy usul** yordamida nazariyalarning evolyutsiyasi, ularning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy kontekstda qanday rivojlanganligi tahlil qilindi.

Maqolada O'zbekiston jamiyatida turmush qurish qarorlariga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash uchun **madaniy kontekst tahlil** ham amalga oshirildi. Bunda milliy qadriyatlar, oilaviy an'analar, diniy e'tiqodlar va zamonaviy globallashuv tendensiyalarining turmush qurish qarorlariga ta'siri o'rganildi.

Tadqiqotning **asosiy manbalari** sifatida psixologiya, sotsiologiya va oilashunoslik sohalaridagi ilmiy adabiyotlar, xalqaro va mahalliy tadqiqotlar natijalari, shuningdek, statistik ma'lumotlar tahlil qilindi. Manbalarni tanlashda ularning ilmiylik darajasi, dolzarbligi va mavzuga aloqadorligi e'tiborga olindi.

Umr yo'ldosh tanlashning asosiy nazariyalari

Umr yo'ldosh tanlash jarayonini izohlashga qaratilgan nazariyalarni quyidagi jadvalda umumiy ko'rinishda keltirish mumkin:

3.1-jadval: Umr yo'ldosh tanlashning asosiy nazariyalari

Nazariya nomi	Asosiy g'oya	Asoschilar/yutuqchilar	Kuchli tomonlari	Zaif tomonlari
Homoga miya nazariyasi	O'xshash xususiyatlarga ega bo'lganlar bir-birini tanlash tendensiyasi	Robert Winch, Ernest Burgess	Statistik jihatdan qo'llanilishi oson, tashqi ko'rinishda tushunarli	Hodisaning sabablarini chuqur izohlamaydi
Evolutsion psixologiya nazariyasi	Turmush o'rtog'ini tanlashda evolyutsion mexanizmlar va reproduktiv strategiyalar muhim rol o'ynaydi	David Buss, Leda Cosmides	Biologik asosga ega, universal xususiyatlarni tushuntiradi	Madaniy va ijtimoiy omillarni yetarlicha hisobga olmaydi
Sotsial-almashinuv nazariyasi	Sheriklik munosabatlari qadriyatlarini almashinuv jarayoni sifatida qaraladi	George Homans, Peter Blau	Iqtisodiy va sotsiologik omillarni hisobga oladi	Munosabatlar ning hissiy va romantik jihatlarini e'tiborsiz qoldiradi
Tizimli yondashuv	Turmush o'rtog'ini tanlash nafaqat ikki kishi, balki ularning oilalari,	Murray Bowen	Munosabatlar ning murakkabligini hisobga oladi, kontekstni e'tiborga oladi	Tizimning barcha elementlarini eksperimental tekshirish qiyin

Nazariya nomi	Asosiy g'oya	Asoschilar/yutuqchilar	Kuchli tomonlari	Zaif tomonlari
	do'stlari va jamiyat ta'sirida shakllanadi			
Qo'shimcha sifatlar nazariyasi	Turmush o'rtog'ini tanlashda shaxsiy ehtiyojlarni qondirish va qo'shimcha sifatlarini qidirish muhim	Robert Winch	Shaxsiy motivatsiyalarni hisobga oladi	Subyektiv va o'lchanishi qiyin

Homogamiya nazariyasi

Homogamiya nazariyasi insonlar o'zlariga o'xshash xususiyatlarga ega bo'lgan sherikni tanlash tendensiyasini tushuntiradi. Bu nazariyaga ko'ra, odamlar yoshi, ma'lumoti, ijtimoiy-iqtisodiy mavqei, diniy e'tiqodi, qadriyat tizimi, qiziqishlari va hatto jismoniy ko'rinishida o'zlariga o'xshash shaxslarni turmush o'rtog'i sifatida tanlashga moyil bo'ladi. Nazariyaning asosiy g'oyasi shundan iboratki, o'xshash xususiyatlarga ega bo'lgan sheriklar o'rtasida yaxshiroq muvofiqlik, o'zaro tushunish va barqaror munosabatlar shakllanishi mumkin.

Homogamiya nazariyasining psixologik asosi **o'ziga tanishtirish** (familiarity) va **qulaylik** (comfort) printsipiga asoslanadi. O'ziga o'xshash shaxs bilan munosabatda bo'lish kamroq konflikt, ko'proq o'zaro tushunish va hissiy xavfsizlikni ta'minlaydi. Bu esa, o'z navbatida, munosabatlarning barqarorligini oshiradi. Nazariya, shuningdek, **ijtimoiy guruh ichidagi nikoh** (endogamy) an'anasini ham tushuntiradi, chunki insonlar ko'pincha o'z ijtimoiy guruhlari doirasida turmush o'rtog'ini tanlashadi.

O'zbekiston jamiyatida homogamiya nazariyasining ahamiyati alohida e'tiborga loyiq. An'anaviy jamiyatda turmush qurish ko'pincha oilalar o'rtasidagi kelishuv natijasida amalga oshirilgan, bu esa tabiiy ravishda o'xshash ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy sharoitdagi oilalar o'rtasidagi nikohni keltirib chiqargan. Zamonaviy sharoitda ham, garchi yoshlarning shaxsiy tanlov erkinligi kengaygan bo'lsa-da, homogamiya tamoyili hali ham kuchli ta'sirga ega. Masalan, shaharlarda ma'lumotli yoshlarning o'zlariga o'xshash ma'lumot va qadriyatlarga ega bo'lgan sherikni tanlash tendensiyasi kuzatiladi.

Ammo homogamiya nazariyasining cheklovleri ham mavjud. Birinchidan, u nima uchun ba'zi juftliklar g'ayrioddiy muvaffaqiyatli munosabatlarni qura olishlarini to'liq izohlolmaydi. Ikkinchidan, bu nazariya **komplementarlik** (to'ldiruvchanlik) printsiplarini e'tiborsiz qoldiradi, bunda odamlar o'zlarida yo'q sifatlarga ega bo'lgan sherikni qidirishlari mumkin. Uchinchidan, homogamiya nazariyasi ijtimoiy o'zgarishlar natijasida turli ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi nikohlar (geterogamiya) ko'payayotgan hodisani to'liq izohlolmaydi.

Evolutsion psixologiya nazariyasi

Evolutsion psixologiya nazariyasi turmush o'rtog'ini tanlash jarayonini inson evolyutsiyasi kontekstida tushuntirishga harakat qiladi. Ushbu nazariyaga ko'ra, turmush o'rtog'ini tanlashda gender farqlari mavjud bo'lib, ular evolyutsion tarix davomida shakllangan reproduktiv strategiyalarga asoslanadi. Nazariyaning asosiy postulatlaridan biri shundaki, erkaklar va ayollar turmush o'rtog'ini tanlashda turli mezonlarni qo'llashadi, chunki ularning reproduktiv manfaatlari farq qiladi.

Evolutsion psixologlarning fikriga ko'ra, erkaklar **jismoniy joziba**, yosh va sog'lomlik kabi belgilarga e'tibor berishadi, chunki bu belgilar ayolning reproduktiv salomatligi va farzand ko'rish qobiliyatini ko'rsatadi. Ayollar esa, o'z navbatida, erkaklarning **ijtimoiy statusi**, resurslarga ega bo'lishi, vazminligi va boshqa bolalarga g'amxo'rlik qilish qobiliyati kabi omillarga qaratilgan bo'lishadi, chunki bu omillar bolalarning omon qolish va rivojlanish imkoniyatlarini oshiradi.

Ushbu nazariya turmush o'rtog'ini tanlashda genderlar o'rtasidagi farqlarni tushuntirishda, shuningdek, **qisqa muddatli** va **uzoq muddatli** munosabatlardagi farqlarni izohlashda samarali hisoblanadi. Masalan, erkaklar qisqa muddatli munosabatlarda jismoniy jozibadorlikka ko'proq e'tibor berishadi, ayollar esa har qanday munosabatda resurslarga ega bo'lgan sherikni afzal ko'rishadi.

O'zbekiston jamiyatida evolyutsion psixologiya nazariyasining qo'llanilishini turmush qurishda yosh farqi tendensiyasida ko'rish mumkin. Ko'pincha erkaklar o'zlaridan yoshroq ayollarni turmush o'rtog'i sifatida tanlashadi, ayollar esa o'zlaridan yoshroq erkaklarni tanlashga kamroq moyil bo'lishadi. Bu tendensiya, evolyutsion psixologlarning fikriga ko'ra, genderlar o'rtasidagi reproduktiv strategiyalar farqiga asoslanadi.

Biroq, evolyutsion psixologiya nazariyasi ham tanqidga uchraydi. Birinchidan, u madaniy va ijtimoiy omillarning turmush o'rtog'ini tanlashdagi rolini kam baholaydi. Ikkinchidan, bu nazariya genderlar o'rtasidagi farqlarni tabiatga, ya'ni biologik omillarga bog'lab, ularning ijtimoiy konstruksiyalar ekanligi haqidagi fikrlarni e'tiborsiz qoldiradi. Uchinchidan, evolyutsion psixologiya nazariyasi zamonaviy jamiyatlarda kuzatilayotgan gender rollaridagi o'zgarishlarni, masalan, ayollarning iqtisodiy mustaqilligi oshishi va gender tenglik g'oyalarining tarqalishini to'liq hisobga olmaydi.

Sotsial-almashinuv nazariyasi

Sotsial-almashinuv nazariyasi sheriklik munosabatlarni qadriyatlarini almashinuv jarayoni sifatida qaraydi. Ushbu nazariyaga ko'ra, odamlar o'z sheriklaridan olishlari mumkin bo'lgan foydani maksimal darajada oshirishga va to'lashlari kerak bo'lgan xarajatlarni minimallashtirishga intiladilar. Nazariya iqtisodiy

tushunchalarni, xususan **foyda**, **xarajat** va **alternativ xarajat** kabi tushunchalarni ijtimoiy munosabatlarga nisbatan qoʻllaydi.

Sotsial-almashinuv nazariyasiga koʻra, har bir sherik munosabatga maʼlum resurslar – jismoniy joziba, aqlli, iqtisodiy imkoniyatlar, ijtimoiy status, hissiy qoʻllab-quvvatlash va boshqalarni kiritadi. Munosabatning barqarorligi sheriklar oʻrtasidagi resurslar almashinuvining adolatli va tengligiga bogʻliq. Agar sheriklardan biri oʻz kiritganiga nisbatan kamroq olayotganini his qilsa, munosabatlar muvozanatsiz boʻlib, barqarorligi xavf ostida qoladi.

Ushbu nazariyaning muhim tushunchalaridan biri **qiyosiy alternativlar** tushunchasidir. Bu tushunchaga koʻra, odamlar oʻz sheriklarini munosabatdan olishayotgan foydani boshqa mumkin boʻlgan sheriklar bilan munosabatlardan olishlari mumkin boʻlgan foyda bilan solishtiradilar. Agar boshqa sherik bilan munosabatlardan koʻproq foyda olish imkoniyati mayjud boʻlsa, odam joriy munosabatni tark etishi mumkin.

Oʻzbekiston jamiyatida sotsial-almashinuv nazariyasining qoʻllanilishi turmush qurishda iqtisodiy omillarning ahamiyatida koʻrinadi. Anʼanaviy jamiyatda nikoh koʻpincha iqtisodiy hamkorlik sifatida qaralgan, bu esa oilalarning iqtisodiy manfaatlarini muhim rol oʻynashiga olib kelgan. Zamonaviy sharoitda ham, garchi romantik sevgi muhim rol oʻynasa-da, turmush qurish qarorida iqtisodiy barqarorlik va moddiy resurslar hali ham muhim omillar hisoblanadi.

Sotsial-almashinuv nazariyasining asosiy cheklovi uning inson munosabatlarini haddan tashqari iqtisodiyotlashtirishi va hissiy, romantik va axloqiy jihatlarni eʼtiborsiz qoldirishidir. Nazariya, shuningdek, **oʻzini fidoshlik** (self-sacrifice) va **shartsiz sevgi** kabi hodisalarni toʻliq tushuntira olmaydi, chunki bu hodisalar oʻz manfaatlarini maksimallashtirish printsipiga zid keladi.

Tizimli yondashuv

Tizimli yondashuv turmush oʻrtogʻini tanlash nafaqat ikki kishi, balki ularning oilalari, doʻstlari va keng jamiyat taʼsirida shakllanadigan murakkab jarayon ekanligini taʼkidlaydi. Ushbu yondashuvga koʻra, turmush qurish qarori individual tanlov emas, balki tizim – yaʼni oila va jamiyatning turli elementlari oʻrtasidagi oʻzaro taʼsir natijasidir.

Tizimli yondashuvning asosiy tamoyili **oʻzaro bogʻliqlik** (interdependence) tamoyilidir. Bu tamoyilga koʻra, tizimning har bir elementi boshqa elementlar bilan bogʻliq boʻlib, ularning har biri tizimning umumiy holatiga taʼsir koʻrsatadi. Turmush oʻrtogʻini tanlashda bu shuni anglatadiki, individual qarorlar nafaqat shaxsiy ehtiyojlar, balki oila aʼzolarining kutishlari, ijtimoiy normalar, diniy qadriyatlar va madaniy anʼanalar taʼsirida qabul qilinadi.

Tizimli yondashuvda **chegaralar** (boundaries) tushunchasi muhim ahamiyatga ega. Bu tushunchaga koʻra, har bir oilaning oʻziga xos chegaralari mayjud boʻlib, ular oilani atrof-muhitdan ajratib turadi. Turmush qurish bu chegaralarning oʻzgarishiga olib keladi, chunki ikki oila oʻrtasida yangi munosabatlar shakllanadi va yangi oila tizimi vujudga keladi.

Oʻzbekiston jamiyatida tizimli yondashuvning ahamiyati alohida katta. Anʼanaviy jamiyatda turmush qurish nafaqat ikki yoshning, balki ikkala oilaning ham qarori hisoblangan. Nikohdan oldin oilalar oʻrtasida keng qamrovli muzokaralar olib

borilgan, bu esa yangi nikohning nafaqat romantik, balki ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy jihatlarni ham o'z ichiga olganligini ko'rsatadi. Zamonaviy sharoitda ham, garchi yoshlarning shaxsiy tanlov erkinligi oshgan bo'lsa-da, oila a'zolarining fikri va roziligi hali ham muhim ahamiyatga ega.

Tizimli yondashuvning cheklovi uning **deterministik** (aniglangan) xarakterida namoyon bo'ladi. Bu yondashuv odamlarga faqat tizimning elementlari sifatida qaraydi va ularning shaxsiy agentligi, tanlov erkinligi va ijodiy qobiliyatini kam baholaydi. Bundan tashqari, tizimli yondashuv empirik tekshirish va o'lchash qiyin bo'lgan tushunchalarga tayanadi, bu esa uning ilmiy tekshiruvchanligini cheklaydi.

Qo'shimcha sifatlar nazariyasi

Qo'shimcha sifatlar nazariyasi turmush o'rtog'ini tanlashda shaxsiy ehtiyojlarni qondirish va qo'shimcha sifatlarini qidirish muhim ekanligini ta'kidlaydi. Ushbu nazariyaga ko'ra, har bir inson o'zida mayjud bo'lmagan yoki etishmayotgan sifatlarga ega bo'lgan sherikni qidiradi. Bu esa **komplementarlik** (to'ldiruvchanlik) printsipiga asoslanadi, bunda sheriklar bir-birining zaif tomonlarini kuchli tomonlari bilan qoplashadi.

Qo'shimcha sifatlar nazariyasi turmush o'rtog'ini tanlashda individual farqlarni tushuntirishga qaratilgan. Masalan, o'ta hissiy odam sokin va mantiqiy fikrlaydigan sherikni, introvert esa ekstrovert sherikni afzal ko'rishi mumkin. Bu nazariyaga ko'ra, sheriklar o'rtasidagi farqlar nafaqat muammo emas, balki munosabatlarning kuchli tomoni bo'lishi mumkin, chunki ular sheriklarni bir-birini to'ldirishga imkon beradi.

Ushbu nazariya, shuningdek, **rivojlanish dinamikasini** ham hisobga oladi. Vaqt o'tishi bilan sheriklar o'z ehtiyojlari va qadriyatlarini o'zgartirishi mumkin, bu esa ularning bir-biriga bo'lgan qo'shimchalik darajasiga ta'sir ko'rsatadi. Masalan, yoshligida jozibadorlik va qiziquvchanlikni qadrlagan odam keyinchalik mas'uliyatli va ishonchli sherikni qadrlashi mumkin.

O'zbekiston jamiyatida qo'shimcha sifatlar nazariyasining qo'llanilishini turli xususiyatdagi sheriklar o'rtasidagi muvaffaqiyatli nikohlarda ko'rish mumkin. Masalan, an'anaviy qadriyatlarni qadrlovchi, ammo zamonaviy dunyoqarashga ega bo'lgan sherik, yoki amaliy va romantik sherik juftligi qo'shimchalik printsipini aks ettiradi.

Qo'shimcha sifatlar nazariyasining asosiy cheklovi uning **subyektiv** xarakteridadir. Qanday sifatlar qo'shimcha hisoblanishi individual nuqtai nazarga bog'liq bo'lib, bu sifatlarini obyektiv o'lchash qiyin. Bundan tashqari, bu nazariya nima uchun ko'p odamlar o'zlariga o'xshash sherikni tanlash tendensiyasiga ega ekanligini to'liq izohlay olmaydi, bu esa homogamiya nazariyasi bilan qarama-qarshilikni keltirib chiqaradi.

Munozara

Umr yo'ldosh tanlash nazariyalarini tahli qilganimizda, ularning har biri bu murakkab hodisaning ma'lum jihatlarni tushuntirishga qaratilganligini ko'ramiz. **Homogamiya nazariyasi** sheriklar o'rtasidagi o'xshashlikning ahamiyatini ta'kidlaydi, **evolyutsion psixologiya nazariyasi** biologik omillarga e'tibor qaratadi, **sotsial-almashinuv nazariyasi** iqtisodiy va ijtimoiy manfaatlarni ko'rib chiqadi, **tizimli yondashuv** kengroq kontekstni hisobga oladi, **qo'shimcha sifatlar nazariyasi** esa individual ehtiyojlar va to'ldiruvchanlik printsipiga asoslanadi.

Ushbu nazariyalarning hech biri turmush o'rtog'ini tanlash jarayonini to'liq va yakuniy tarzda izohlashga qodir emas. Aslida, turmush qurish qarori bu nazariyalarning barchasida aks etgan omillarning murakkab o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi. Masalan, odam o'ziga o'xshash (homogamiya), lekin o'zida yo'q qimmatli sifatlarga ega (qo'shimcha sifatlari) va ma'lum darajada ijtimoiy-iqtisodiy manfaat keltiradigan (sotsial-almashinuv) sherikni tanlashi mumkin.

O'zbekiston jamiyatida turmush qurish qarorlari an'anaviy va zamonaviy omillarning o'ziga xos kombinatsiyasi natijasida shakllanadi. Bir tomondan, an'anaviy qadriyatlar, oilaviy an'analar, diniy e'tiqodlar va jamiyatning kutishlari kuchli ta'sir ko'rsatadi. Ikkinchi tomondan, globallashuv, zamonaviy kommunikatsiya vositalari, ta'lim darajasining oshishi, ayollarning iqtisodiy mustaqilligi va individualistik qadriyatlar tarqalishi turmush qurish qarorlariga yangi omillarni kiritmoqda.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston yoshlari turmush o'rtog'ini tanlashda bir qator omillarni hisobga oladilar. Bularga sevgi va o'zaro tushunish, iqtisodiy barqarorlik, oilaviy qadriyatlar, diniy hamohanglik, ma'lumot darajasi va shaxsiy xususiyatlar kiradi. Qiziqarli jihati shundaki, zamonaviy yoshlar an'anaviy va zamonaviy qadriyatlarni uyg'unlashtirishga intilishadi – ular romantik sevgiga asoslangan nikohni orzu qilishadi, ammo shu bilan birga oila a'zolarining roziligini ham muhim deb bilishadi.

Umr yo'ldosh tanlash nazariyalarining amaliy ahamiyati katta. Ushbu nazariyalar oilaviy maslahatchilar, psixologlar, pedagoglar va siyosatchilar uchun qimmatli vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin. Masalan, oilaviy maslahatchilar turli nazariyalarni bilish orqali juftliklarga ularning munosabatlarini yaxshilash, konfliktlarni hal qilish va o'zaro tushunishni oshirishda yordam berishlari mumkin. Pedagoglar esa yoshlarga turmush qurish qarori haqida ma'lumot berishda, ularning tanlovlarini yanada ongli va mas'uliyatli qilishda ushbu nazariyalardan foydalanishlari mumkin.

Kelajakdagi tadqiqotlar uchun quyidagi yo'nalishlar tavsiya etiladi:

O'zbekiston jamiyatida turmush qurish qarorlariga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash bo'yicha empirik tadqiqotlar o'tkazish.

Turli yosh guruhlari, mintaqalar va ijtimoiy guruhlarda turmush qurish qarorlaridagi farqlarni o'rganish.

Globallashuv va zamonaviy texnologiyalar turmush qurish qarorlariga qanday ta'sir ko'rsatayotganini tahlil qilish.

Turmush qurish qarorlari va nikoh barqarorligi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish.

O'zbekiston kontekstiga moslashtirilgan umr yo'ldosh tanlash modelini ishlab chiqish.

Xulosa

Umr yo'ldosh tanlash inson hayotidagi eng muhim va murakkab qarorlardan biri bo'lib, u psixologik, ijtimoiy, madaniy, iqtisodiy va evolyutsion omillarning murakkab o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi. Ushbu maqolada tahlil qilingan nazariyalar – homogamiya, evolyutsion psixologiya, sotsial-almashinuv, tizimli yondashuv va qo'shimcha sifatlari nazariyalari – turmush o'rtog'ini tanlash jarayonining turli jihatlarini tushuntirishga qaratilgan.

Har bir nazariyaning o'ziga xos kuchli tomonlari va cheklovlari mavjud. Homogamiya nazariyasi sheriklar o'rtasidagi o'xshashlikning ahamiyatini ta'kidlaydi, evolyutsion psixologiya biologik omillarga e'tibor qaratadi, sotsial-almashinuv nazariyasi iqtisodiy va ijtimoiy manfaatlarni ko'rib chiqadi, tizimli yondashuv kengroq kontekstni hisobga oladi, qo'shimcha sifatlar nazariyasi esa individual ehtiyojlar va to'ldiruvchanlik printsiplariga asoslanadi.

O'zbekiston jamiyatida turmush qurish qarorlari an'anaviy qadriyatlar, oilaviy an'analar, diniy e'tiqodlar va zamonaviy globallashtirish tendensiyalarining o'ziga xos kombinatsiyasi natijasida shakllanadi. Zamonaviy yoshlar romantik sevgiga asoslangan nikohni orzu qilishadi, ammo shu bilan birga oila a'zolarining roziligini ham muhim deb bilishadi.

Umr yo'ldosh tanlash nazariyalarini o'rganish nafaqat ilmiy, balki katta amaliy ahamiyatga ega. Ushbu bilimlar yoshlarning oilaviy munosabatlarga psixologik tayyorgarligini oshirish, oilaviy maslahat xizmatlarini takomillashtirish va oilaviy siyosatni shakllantirishda muhim rol o'ynashi mumkin.

Turmush o'rtog'ini tanlash masalasi inson tabiatining eng murakkab va qiziqarli jihatlaridan birini aks ettiradi. Bu jarayonni tushunish nafaqat ilmiy qiziquvchanlikni qondirish, balki inson baxti va jamiyat barqarorligini oshirish yo'lida muhim qadamdir.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Umr yo'ldoshini tanlash nazariyalari. Amaliy ishlar | Psixologiya. Soff.uz.
2. Umr yo'ldosh tanlash nazariyalari. Taqdimotlar | Psixologiya. Soff.uz.
3. Umr yo'ldoshni tanlash nazariyalari. Jinsiy tafovutlar va oilaviy munosabatlar. Arxiv.uz.
4. Umr yo'ldoshini tanlash nazariyalari. Hujjat24.uz.
5. Winch, R. F. (1958). Mate-selection: A study of complementary needs. Harper & Brothers.
6. Buss, D. M. (1994). The evolution of desire: Strategies of human mating. Basic Books.
7. Homans, G. C. (1961). Social behavior: Its elementary forms. Harcourt, Brace & World.
8. Bowen, M. (1978). Family therapy in clinical practice. Jason Aronson.
9. Murstein, B. I. (1970). Stimulus-value-role: A theory of marital choice. Journal of Marriage and Family, 32(3), 465-481.
10. Hatfield, E., & Rapson, R. L. (1993). Love, sex, and intimacy: Their psychology, biology, and history. HarperCollins College Publishers.
11. O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksi. Toshkent: Adolat, 2020.
12. Karimova, M. (2018). O'zbek oilasida turmush qurish qarorlarining o'zgarishi. Ijtimoiy tadqiqotlar jurnali, 4(2), 45-58.
13. Abdullaeva, Sh. (2020). Zamonaviy O'zbekiston jamiyatida nikoh va oila qadriyatlari. Pedagogika va psixologiya, 3(1), 72-85.
14. G'ofurov, B. (2019). O'zbekiston yoshlarining turmush qurish qarorlariga ta'sir etuvchi omillar. Yosh tadqiqotchi, 6(4), 112-125.
15. To'raqulov, A. (2021). An'ana va zamonaviylik chorrahasida: O'zbek oilasining o'zgarishi. Falsafa va huquq, 2(3), 34-47.